

Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Andreas Tietze

Prof. Dr. György Hazai
TÜBA Şeref Üyesi

1914 yılında Viyana'da dünyaya gelen Andreas Tietze'nin Doğu dillerine ve Yakın Doğu- Akdeniz Bölgesi'nin tarihi ve kültürüne karşı ilgisi, üniversite öğrenimi sırasında belirmeye başladı. 1937 yılında doktorasını yaptıktan sonra etütlerine Türkiye devam etmeye karar verdi. Bilindiği gibi, ülkesi bir yıl sonra Avrupa'nın ortasında kopan fırtınaya kapıldı. Hitler'in yarattığı Anschluss yüzünden ailesi Viyana'dan kaçmak zorunda kaldı. Bir yıl sonra patlayan 2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de kalması Andreas Tietze için böylece kendiliğinden anlaşılan bir olguydu.

Genç bilim adamı İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı hocalığa paralel olarak Türkoloji çalışmalarında derinleşmeye, özellikle ebedi ve tarihi kaynakları incelemeye başladı. Daha sonraki çalışmalarının temellerini işte bu yıllarda atmış oldu.

Türk diline özel bir ilgi ve sevgi gösteren Andreas Tietze, bu yıllarda eski yazmalardan başlayarak çağdaş edebiyata kadar Türk dil ve kültür tarihine ait eserlerde inanılmaz bir bilgi düzeyine erişti. Bunu, daha sonraki bilimsel çalışmaları- ister dil, tarih, edebiyat veya folklor sahasında olsun- gayet açık bir şekilde belgelemektedir. Bu çalışmaların sonucunda billurlaşan bilimsel araştırma programında dil ve dil tarihi, özellikle Türkçe'nin komşu dillerle ilişkileri konusu, müstesna bir yer almış bulunuyordu. İnceleme konusu olarak bu çalışmaların merkezinde Türkiye Türkçesi ağızlarına ve Türk gemicilik diline yüzyıllar boyunca yabancı dillerden geçmiş alınma kelimeler bulunuyordu. Bu konuda yazılmış olan etütleri ve 1958 yılında Kahane çifti ile beraber yayımladığı muazzam eseri (The Lingua Franca in the Levant. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin. Urbana. 1958) yalnız Türkiye Türkçesi kelime hazinesine ait araştırmalarda değil, aynı zamanda Akdeniz dilciliğinde de yeni ufuklar açmış bulunuyordu.

Türkiye Türkçesi'nin hem eski, hem de çağdaş dönemini belgeleyen kaynaklarının leksikoloji ve tarihi gramer açısından inceleyen Andreas Tietze, Türk folkloruna karşı da büyük ilgi gösterdi. Türk dillerinin tarihinde önemli bir yer alan Codex Cumanicus'taki bilmeceleri ele alan eseri, metodolojik bakımdan da özel bir değere sahiptir. Bu bilmecelerin doğru bir şekilde yorumlanması ondan önce de birçok Türkoloji uzmanının konusu idi. Kendisi çağdaş Türk dillerinin bilmece hazinesinin bütününe ele alıp geniş bir karşılaştırma temelini yaratarak o zamana kadar çözülemeyen bilmecelerin çoğu için yeni bir yöntem ve açıklama getirdi (The Koman Riddles and Turkic Folklore. Berkeley- Los Angeles 1966). Bilmecelere karşı gösterdiği özel ilgisini, İ. Başgöz'le beraber hazırladığı corpusta güzel bir şekilde belgelemektedir (Bilmece. A. Corpus of Turkish Riddles. Berkeley- Los Angeles, 1973). Türk folkloruna karşı gösterdiği büyük ilgisi Karagöz oyunları hakkındaki çalışmalarında da ifadesini buldu. H. Ritter'in Karagös, Türkische Schattenspiele (3. Folge. Wiesbaden, 1953) adlı eserine katkıları ve The Turkish Shadow Theater and the Puppet Collection of the L. A. Mayer Memorial Foundation (Berlin, 1977) adlı kitabı bunun güzel bir örneğidir.

Leksikoloji sahasındaki bilgi ve tecrübelerinin önemli sözlük projelerine katılmış olması da açık bir şekilde belgelemektedir.

Böylece Türkiye'de geçirdiği yıllar boyunca ve sonra da önemli sözlük projelerine değerli katkısı oldu (Hauser- Şevket, Türkisch- Deutsches Wörterbuch. 2. Auflage, 1942. Revised Redhouse Dictionary. English- Turkish. İstanbul, 1950). Daha sonralarında Redhouse sözlüğünün yeni yayımına yönelik projenin yöneticisi oldu. Bu çalışmaların semeresi olan eser (New Redhouse Turkish- English Dictionary. İstanbul, 1968) bilindiği gibi Türkolojinin en önemli el kitaplarından biridir.

1958 yılında University of California (Los Angeles) tarafından davet edildi ve ona bu meşhur üniversitede Türkoloji çalışmaları başlatmak vazifesi verildi. 15 yıl süren bu çalışmaları sırasında Türkoloji'nin ABD'deki gelişmesine büyük katkıda bulundu. Öğrencileri için hazırladığı dil kitapları (Turkish Literary Reader. 1963; Advanced Turkish Literary Reader. 1973) ABD'deki Türkoloji çalışmalarının temelini attı.

1973 yılında Viyana Üniversitesi'nin daveti üzerine ülkesine dönen Andreas Tietze, Osmanlı İmparatorluğu tarihine ve kültürüne ait araştırmalara daha büyük dikkatler yöneltmeye başladı. Mustafa Ali'nin iki önemli eserini neşretmekle, bu dönemin tarihiyle ilgili çalışmaları için yeni ufuklar yarattı (Mustafa Ali's Description of Cairo. 1965; Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581. 1-2; 1979-1982).

Bu yerde Wolfgang Aygen'in seyahatnamesinin neşrini de anmak gerektir (Sieben Jahre in Aleppo. 1656-1663. Ein Abschnitt aus den Reisebeschreibungen des Wolfgang Aigen. Wien, 1980). Osmanlı İmparatorluğu kültürünün özel yapısını yansıtan birkaç önemli kaynağın neşri ve incelenmesi Türkolojiye büyük değerler kazandı: Eremya Chelebi Kömürjian's Armeno-Turkish Poem. The Jewish Bride. Budapest- Wiesbaden, 1981 (A.K. Sanjian'la beraber); Vartan Paşa, Akabi Hikayesi. İlk Türkçe Roman (1851). İstanbul 1991; Ottoman Melodies Hebrew Hymns. A 16th Century Cross- Cultural Adventure. Budapest, 1995).

Türkoloji sahasındaki uluslararası işbirliğine her zaman özel önem veren Andreas Tietze yeni bilgileri uzmanlara daha hızlı bir şekilde ulaştırmak amacıyla György Hazai ile birlikte Turkologischer Anzeiger/ Turkology Annual'ı yani uluslararası Türkoloji çalışmalarının sürekli bibliyografyasını kurdu. Bu seri 2002 yılında artık 25. cildine ulaşmış bulunuyordu.

Emekliye ayrılmak, kendisi için bilimsel araştırmalarda daha aktif olmak anlamına geliyordu. 1980 yıllarının sonunda eski rüyası olan Türkiye Türkçesi'nin tarihi ve etimolojik sözlüğü için topladığı malzeme üzerinde çalışmaya başladı. 6 ciltlik olması düşünülen bu sözlüğün ilk cildi 2002 yılında çıktı (Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı/ Sprachge- schichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei- Türkischen. Cilt 1 A-E, İstanbul- Wien, 2002), ikinci cildi ise baskıya verilmek üzere. Bu şaheser, yazarın Türk dillerinin, özellikle Türkiye Türkçesi'nin bütün dönem ve dalları hakkındaki eşsiz derinlikte olan bilgisini açık bir şekilde belgelemektedir. Andreas Tietze'nin sözlüğü, 19. yüzyılda gayet iyi bilinen, tek kişinin gerçekleştirdiği ansiklopedik eser geleneğinin devamıdır.

Bu çalışmalarını bitirmeyi ümit ettiyse de, bunun hemen hemen imkansızlığını kendisi de biliyordu.

2003 yılının Ekim ayında onu ziyaretim sırasında çalışmasının artık 'r' harfinin son kelimelerine ulaşmış olduğunu sevinçle bildirdi. Gülümseyerek bana bir şiir gösterdi. Bak, dedi, bu şiir benim halime ne güzel uyuyor:

Ne kadar kelime bulmuş insan aklı
Sudan, topraktan doğduğu halde.
Ben kime harcayacağım bu kadar kelimeyi
Şu daralan istikbalde.

(Celal Sılay, Acaba. İstanbul, 1945, s.65.)

Daralan istikbalini bildiği için bu çalışmalara daha büyük bir kararlılıkla atıldı. Hayatının son günlerine kadar yazı masasının başında bu eseri üzerinde çalışmaya devam etti. Rahmetli Hocanın çalışmalarını devam ettirmek ve bu ansiklopedik eserin yayımını gerçekleştirmek uluslararası Türkoloji dünyasının gönül borcu olmalıdır.

Dünya Türkolojisinin bir dev piri aramızdan ayrıldı. Fakat eserleriyle her zaman aramızda yaşayacak. Nur içinde yatsın.

Bu yazı Günce dergisinin Nisan 2004'te yayımlanan 29. sayısından alınmıştır.